

בירורים בהלכה

מהי מצוה התלויה בארץ?

ממנה שתי הלחם וקרבן העומר (כך עולה מדברי הגרי"ז מנחות מה, ב בשם אביו הגר"ח, וכע"ז במקדש דוד תרומות א, ב. ועי' בביאור הגר"א למשנה בכלים שם, ובמשנ"א אם גורסים במשנה גם ביכורים, ונח' האם ביכורים היא מצוה התלויה בארץ או שתלויה בקדושת הארץ, ובחידושי הגרי"ז משמע שביכורים היא מצוה שיש בה משניהם).

בעל המקדש דוד (שם) חידד חילוק זה, וכתב שמצוה התלויה בארץ תלויה בקדושת העפר שבארץ, ואילו מצוה הנוגעת לקדושת הארץ, תלויה בקדושת הארץ עצמה. לפי"ז שתי הלחם לא יהיה ניתן להביא מדבר הגדל בעציץ (אפי' נקוב), ואילו תרו"מ יהיו חייבים (ועי' גטין ז לגבי דין עפר הבא בספינה, לגבי ספינה גוששת וכו').

נמצא, שישנם מצוות שמחד הם חובת הגוף, ומאידך קיומם תלוי דווקא בארץ ישראל, וישנם מצוות רבות נוספות כאלו: כמו אכילת מעשר שני, דיני קרקעות ביובל, מכירת בתי ערי חומה וכדו' (ויל"ע מדוע המשנה בכלים לא מנתה את כל אלו, ויש לחלק בין מצוות שניתן לקיימם רק בארץ ישראל, לבין מצוות שנובעות מעצם קדושת הארץ, ואכמ"ל. ועי' בדבריו של הגרא"ה קוק, בהקדמה לעץ הדר, על המצוות ה"אמצעיות", שמצד אחד הם חובת הגוף ונוהגות בכל מקום, אך במהותם הן קשורות לארץ ישראל, והדוגמא שנותן שם היא מצוות ארבעת המינים).

כאן המקום לציין לדברי הרמב"ן (דברים יא, יח) המבוססים על דברי הספרי, שאפשר שכל מצוות התורה חייבם העיקרי בארץ ישראל. אלא שהקב"ה אמר, שהוא מגלה אותנו לחו"ל, נמשך לקיים את המצווה, כדי שנחזור נהיה מורגלים בהם. וקיום המצוות בחו"ל הוא בבחינת 'הציבי לך ציונים'. נראה כוונתו, כפי שהאריך במקומות רבים, שישנו קשר מהותי בין קיום המצוות לארץ ישראל. נמצא, שהערך הסגולי של קיום המצוות בארץ, גדול יותר מאשר בחו"ל. מאידך, מדברי המהר"ל (גור אריה שם) נראה שהסביר שאין הבדל בערך קיום המצוות, אלא שהמדרש רק עומד על סיבת ציווי הקב"ה בקיום מצוות גם בחו"ל, והוא כדי שנחזור לא"י לא יהיה צורך ב'מתן תורה מחודש', אלא תהיה שרשרת המשכת קיום התורה, עיי"ש.

למדנו במשנה בקידושין (לו, ב), שמצוה התלויה בארץ – נוהגת רק בארץ ישראל. בתחילה סברה הגמרא (שם לו, א) שמצוה התלויה בארץ היא כל מצוה שהתורה תלתה אותה בכניסה לארץ ישראל, אולם דחתה הבנה זו, שהרי תפילין ופטר חמור תלויים בכניסה לארץ אך נוהגים גם בחו"ל (ועי' רש"י ורמב"ן שם במקור חיובם בחו"ל). מסקנת הגמ' היא, שמצוה התלויה בארץ היא מצוה שקשורה לקרקע ולפירותיה (עצם החילוק בין שני סוגי המצוות, חובות הגוף שנוהגות בכל מקום וחובות הקרקע שנוהגות בא"י, נלמד שם מפסוקים. ועי' ארץ חמדה לגר"ש ישראלי ח"א שער ב שלדעת הרמב"ם הגמ' לא דחתה את ההבנה הראשונה לגמרי).

התוספות (ב"ב פא, א ד"ה ההוא) דנו האם מצות הביכורים נחשבת כמצוה התלויה בארץ או שלא, ואעפ"כ חיובה בחו"ל התמעט מפסוקים. לפי דברי הגמ' דלעיל, לכאורה גם היא מצוה התלויה בארץ, וזו הדעה הראשונה שם. אולם דעת ר"ש היא שאינה. וטעמו, שעל אף שזו מצוה שמתקיימת בגידולי הקרקע, היא תלויה במעשה האדם. והראיה לכך היא, שבניגוד לתרו"מ שאם לא מפרישים אותם הפירות אסורים, בביכורים הפירות מותרים. (אך האחרונים הקשו [ובמיוחד בספר תורת הארץ פ"א, ה ובארץ חמדה שם], שהרי גם מצוות לקט שכחה ופאה אינן אסורות את התבואה, ואעפ"כ נראה שהן מצוות התלויות בארץ, ויש שתוצו שלקט ושכחה חלות מאליהם, וממילא אין זו חובת האדם, אמנם עדיין קשה מפאה, ועי' ארץ חמדה שם. אמנם עי' שיעורי הרב, לגרי"ד סולוביצ'יק [מצוות התלויות בארץ עמ' קיט] דס"ל שלשיטה זו באמת אינן מצוות התלויות בארץ, ורצה ליישב בזה מה שהרמב"ם הוכיח מפסוקים מיוחדים שנוהגות בארץ).

המשנה (כלים א, ו) מונה עשר רמות של קדושה בארץ ישראל, והקדושה הראשונה היא עצם קדושת הארץ, ו"מהי קדושתה? שמביאים ממנה העומר ושתי הלחם". ויש לשאול, מדוע המשנה לא הסבירה שקדושת הארץ תלויה בהבאת הביכורים? מדברי המפרשים (גר"א, משנ"א) עולה, שיש לחלק בין מצוה התלויה בארץ, שהיא מצוה התלויה בפירות, אלא שהתנאים לקיומה הם רק בארץ ישראל, דהיינו כאשר יש בה קדושת כיבוש וכדו'. מאידך, ישנן מצוות הנוגעות במהותם לקדושת ארץ ישראל העצמית, מעצם כך שהיא ארץ הקודש, כגון שמביאים